

Expressing politeness in the Maramureș idiom

DIANA AUGUSTA BORODI

UNIVERSITATEA TEHNICĂ DIN CLUJ-NAPOCA

Facultatea de Litere

Specializarea: Limba română în context european

Email: diana_borodi20@yahoo.com

Abstract

This study presents the possible ways of expressing politeness in the Maramureș idiom, which geographically coincides with the Maramureș county itself. In this area, four different folklore subzones can be distinguished, which also present their own particularities of expression. Thus there are major differences between the forms used in the speech from the area of Historical Maramureș and in the speech from the area of Chioar and Codru. The polite formulas used in addressing family members in village life will also be observed. All these differences and particularities will be analyzed and exemplified in the content of this specialized study.

Keywords: *politețe, exprimare, subdialect, Maramureș, Țara Chioarului*

Introducere

Despre graiul maramureșean se poate spune că într-o proporție considerabilă, coincide exact cu „țara” al cărui nume-l și poartă de altfel. Țara Maramureșului se întinde până la limita nordică a României, depășind totodată și granița statală în acea zonă, ajungând pe o mică parte din teritoriul Ucrainei. În aceste condiții, populația Maramureșului este predominant românească, dar la nord de Tisa, majoritatea locuitorilor sunt ucraineni¹.

Făcând referire la graiul pur maramureșean, Tache Papahagi afirma că se aștepta să identifice mai multe particularități la nivelul subdialectului, ținând cont de așezarea geografică destul de izolată a Țării Maramureșului².

Secțiunea preliminară

În ceea ce privește modul de exprimare al politeții, acesta scoate în lumină preferința pentru utilizarea unor forme țărănești, pentru exprimarea politeții, în locul formei pronominale standard *dumneata*. În acest

¹Valeriu Rusu, *Tratat de dialectologie românească*, elaborată la Institutul culturii și educației socialiste – Institutul de cercetări etimologice și dialectologice, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1984 p.320.

²Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan-Mircea Farcaș, Editura Universității din București, București, 2017, p.4.

context, pentru pronumele de politețe *dumneata*, în graiul maramureșean se regăsesc următoarele forme pronominale populare: *dumatá*, *dumñatá* sau *dumătă*.

Tratatul de dialectologie românească face și mențiuni legate de utilizarea constatată a pronumelui *tu* ca fiind oarecum generală în comunitățile lingvistice, fără a se ține cont de diferențele de vârstă sau statut social dintre interlocutori³.

Pe de o parte, același volum de specialitate menționat anterior, ridică și problema utilizării formei pronominale *dumñavóstă*. Conform lucrării, această formă era utilizată doar în adresarea făcută persoanelor cu statuturi sociale deosebite, iar din punct de vedere al analizării, aceasta se făcea în declinare: *dumñilor - vòsťé*. Se pare că această formă se regăsește frecvent în nord-estul Crișanei, Oașului, Lăpușului, Năsăudului, Bucovinei și în partea nordică a Moldovei⁴.

Pe de altă parte, volumul *Fonomorfologia subdialectului maramureșean* scoate la lumină alte variante ale formei pronominale din limba standard *dumneavoastră*, variante care prezintă bineînțeles anumite modificări fonetice. În aceste condiții, formele populare identificate sunt următoarele: *dumavoástă*⁵, *dumavóstă*⁶, *dumñevóstă* care alternează cu varianta de *dumñevóste*. De asemenea, se întâlnește și forma *dumñavoástră*, fiind o variantă mai literară, însă accentul și pronunția îi păstrează poziția tot în rândul formelor pronominale utilizate în grai popular⁷.

În ceea ce privește formele pronominale de genitiv, acestea sunt nediferențiate față de cele apărute în normele limbii literare. Chiar și așa, ușoara diferență dintre cele două forme se resimte la nivelul accentului și al pronunției sunt cele care le diferențiază: *dumitale – dumítál'ě*⁸.

1. Discrepanțe de pronunție a formelor pronominale între Țara Maramureșului istoric și Țara Chioarului și a Codrului

Din punct de vedere etno-geografic, județul Maramureș este divizat în patru subzone folclorice, după cum urmează: Maramureșul Voievodal, Țara Lăpușului, Țara Chioarului și Țara Codrului. În toate cele patru „țări” ale județului, țăranii satelor maramureșene vorbesc în grai maramureșean, însă prin modalitatea de pronunție a unor cuvinte, pot transmite interlocutorilor zona etnografică din care provin.

Discrepanțe majore de pronunție sau denumiri pentru anumite inanimite, se regăsesc în majoritatea ariilor: fie că este vorba despre obiecte gospodărești, denumiri folosite pentru hainele tradiționale sau apelative utilizate pentru persoanele din comunitatea sătească.

Dacă se face raportul strict la modalitatea de pronunție a formelor pronominale de politețe, se vor identifica diferențieri substanțiale, care pot fi identificate la o simplă rostire chiar și de către un necunoscător al graiului maramureșean.

Formele pronominale menționate anterior, precum *dumatá* sau *dumătă*, sunt frecvent utilizate în zona Maramureșului istoric. Această zonă, denumită de către oamenii locului și „*Maramureșul d'i păstă d'ial*”, cuprinde satele de pe cele patru văi importante ale Țării Maramureșului: Vișeu, Iza, Mara și Cosău⁹.

³Valeriu Rusu, *Tratat de dialectologie românească*, elaborată la Institutul culturii și educației socialiste – Institutul de cercetări etimologice și dialectologice, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1984, p.333.

⁴*Ibidem*, p.334.

⁵Se observă reducerea grupului *-str-* la *-st-*.

⁶Se observă dispariția vocalei accentuate *a*, din forma anterioară și accentuarea vocalei *o*.

⁷Ioan-Mircea Farcaș, *Fonomorfologia subdialectului maramureșean*, Nürnberg, Druckzentrum Copyland, 2009, p.167.

⁸*Ibidem*, p.168.

⁹Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan-Mircea Farcaș, Editura Universității din București, București, 2017, p.4.

Venind un pic mai către zona centrală a județului și partea sud-vestică a acestui, se face trecerea în regiunile istorico-etnografice ale Țării Chioarului și a Codrului. În partea estică a Maramureșului se regăsește Țara Lăpușului, care învecinată fiind cu Țara Chioarului și a Maramureșului, preia oarecum particularități din fiecare zonă etnografică.

În Țara Chioarului și a Codrului, exprimarea politeției în graiul popular se face prin utilizarea unor forme pronominale asemănătoare cu cele menționate în lucrarea *Fonomorfologia subdialectului maramureșean*, respectiv: *dumñevostă* sau *dumñevoste*. Asemănătoare, dar nu identice, întrucât la nivel de pronunție se regăsesc schimbări care influențează și modalitatea de ortografiere a acestora.

Astfel, în pronunția unei bătrâne din satul Iadăra, aflat la câțiva kilometri de orașul Șomcuta Mare, într-o zonă de interferență între Țara Chioarului și cea a Codrului, se regăsește o particularitate a formei pronominale *dumñevoste*. Forma menționată apare modificată fonetic sub structura ‘*mñevoste*’¹⁰. Întrebată despre apariția acestei particularități și gradul său de utilizare în comunitatea sătească, informatoarea afirmă că: *Pă la noi așé s-o zâs în veci. Așé o zâs mama, tata, bunica și apoi așé ne-o învățat și pă noi să zâcem, tăt cu ‘mñevoste*’¹¹.

O altă particularitate regăsită în satele chiorene face referire la adresarea cu forma pronominală ‘*mñetá*’, care după cum se poate subînțelege destul de ușor, reprezintă o variantă cu modificări fonetice în raport cu forma din limba literară: *dumneata*. Aceeași informatoare menționa faptul că această structură era folosită mult mai des, mai uzual și chiar cu persoanele apropiate din familie: *Și la sócrá tăt ‘mñetá îi zâcem. Dómñe feri să-i hi zâsă altcumva, că eram d’e gróză*’¹².

Cu origini atât în zona Chioarului, cât și în zona Codrului, o altă informatoare, bătrână a comunei Mireșu Mare, afirmă utilizarea formelor pronominale menționate anterior și în satele codrenești. Pe lângă acest aspect, informatoarea face câteva precizări legate de varianta pronominală folosită pentru genitiv, respectiv ‘*mñetáli*’.

În volumul *Fonomorfologia subdialectului maramureșean* se menționa utilizarea variantei pronominale *dumitálě*, fiind doar o formă modificată fonetic a variantei literare: *dumitale*. Pentru subzona chioreană și cea codrenească, această variantă populară pentru genitiv nu este specifică, cel puțin nu când vine vorba de vorbirea curentă a țăranilor din zonă. Informatoarea amintită anterior preciza că: *La noi nu s-o pé zâs așă, numa de-o vrut să hie unu mai domn. O fo numa bluza ‘mñetáli, copțilu ‘mñetáli o’ mai știu io cé*’¹³.

Particular, folosită rar și doar de anumiți vorbitori, mai apare și forma ‘*mñetálé*’, dar bătrâna comunei Mireș nu o consideră o variantă pronominală specifică: *Mai zâceu unii și ‘mñetálé, da’ măi rar*’¹⁴.

În cele din urmă se poate ajunge la concluzia că în subdialectul maramureșean se regăsesc cele mai apropiate variante pronominale modificate fonetic, aflate în raport cu variantele limbii literare. Bineînțeles, pronunția și accentul sunt cele care le conferă o particularitate mai deosebită, mai unică în felul ei, iar prezența unor forme pronominale și mai diferite în Țara Chioarului și Țara Codrului, aduce un plus de unicitate întregului grai maramureșean. Chiar în prefața volumului *Graiul și folklorul Maramureșului*, regretatul profesor și lingvist aromân, Tache Papahagi, recunoaște particularitatea județului Maramureș și își justifică dorința de a-l descoperi: *„mi-am îndreptat privirile spre importantul și izolatul ținut al Maramureșului,*

¹⁰Se observă elidarea grupului *du-* din incipitul formei pronominale.

¹¹Inf. Pop Maria, 74 ani, Iadăra.

¹²*Ibidem*

¹³Inf. Tohătan Viorica, 75 ani, Mireșu Mare.

¹⁴*Ibidem*

*căutând ca, în limitele posibilității, să dau cât mai mult, mai variat și mai reprezentativ din graiul și folklorul lui*¹⁵.

1.1. Formule politicoase de adresare utilizate pentru membrii familiei, în viața satului

În ceea ce privește adresarea către membrii familiei, aceasta se făcea tot într-o manieră politicoasă, care exprima respect, însă formulele de adresare utilizate erau diferite față de formele pronomiale amintite anterior. În mare parte, aceste formule se utilizează și astăzi, dar doar unii vorbitori mai țin cont și de contextul în care le folosesc.

Formulele *mătușă* și *unchi*, atât de utilizate în vorbirea curentă, odinioară se foloseau doar pentru persoanele care erau frați cu mama sau tatăl persoanei care îi striga: *La apropt'eți, la care o fo frați cu mama sau cu tata, să zâce mătușă și unchi*¹⁶. Aceste forme de adresare se foloseau strict pentru frații sau surorile părinților, în timp ce pentru soții sau soțiile acestora se foloseau formulele *băd'uc* și *le'ucă*: *La bărbatu' mătușii, îi zăcem băd'uc or la soțâia fratelui lu mama îi zăcem le'ucă*.

Formulele de adresare amintite anterior reprezintă tot forme de politețe utilizate în adresarea directă sau indirectă. Singurii care le mai păstrează cu strictețe sunt probabil bătrânii satelor, iar generația tânără încalcă această barieră a modului de adresare, folosind aceleași formule chiar și pentru cei care nu sunt frați cu unul dintre părinți.

O altă discrepanță în adresare se distinge atunci când vine vorba de un bărbat căsătorit cu o femeie care are copii. Deși tendința generală îndrumă spre folosirea apelativului de *tată*, copiii femeii nu ar trebui să o utilizeze: *Nu zăceu tată, că-i zăceu băd'uc*. Astfel, adresarea în acest fel reprezenta o formă de respect din partea copiilor, pentru care bărbatul respectiv era de fapt tată vitreg.

Aceeași distincție se regăsește în situația inversă, când femeia se căsătorește cu un bărbat care avea deja copii. Însă, aici exista o excepție pentru copiii mai mici, care mai foloseau și adresarea cu apelativul *mamă*, dar formula normală era aceea de *le'ucă*: *La femei dacă să măritau și ave soțu' copții mai mnici erau care le mai zăceu mamă, da' mai rar; le zăceu le'ucă*.

Un aspect important se remarcă și în adresarea față de părinții soției sau a soțului. Dacă astăzi se folosesc în general termenii de *soacră*, respectiv *socru*, aceștia aveau alte valori în trecut, fiind utilizați după anumite reguli. Astfel, într-o familie, doar bărbatul avea dreptul să li se adreseze părinților soției cu apelativele *soacră*, *socru*: *Numa bărbați zăceu sócră și sócru, da' femeile nu le zăceu*. Dacă femeile nu foloseau aceste apelative, asta nu înseamnă că nu se adresau în niciun fel părinților soțului. Chiar informatoarea Pop Maria povestește despre modul în care li se adresa acestora: *Tăt mamică i-am zăs, ca la máma me și tatică la tata Iuăn, nu le-am zăs sócru și sócră, cum să zăce amu. Și la sócrii tăt așé le-am zăs; tăt așé i-am țanut ca pă părinți mnei*.

Chiar dacă formulele de adresare prezentate anterior nu fac parte neapărat din clasa formelor pronomiale de politețe, acestea se utilizau tocmai pentru a transmite persoanei în cauză respectul cuvenit. Nu existau adresări sub forma de *mă* sau *tu*, nici măcar către persoane apropiate din cercul familial.

În vorbirea curentă, formulele menționate se mai folosesc într-o măsură relativă; în unele cazuri doar de anumiți vorbitori, probabil doar în anumite contexte sau în altele, au fost înlocuite cu formele literare de *dumneata* sau *dumneavoastră*, datorită tendinței generale de modernizare.

¹⁵Tache Papahagi, *Graiul și folklorul Maramureșului*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan-Mircea Farcaș, Editura Universității din București, București, 2017, PREFAȚĂ.

¹⁶Toate exemplele și comentariile din pagina curentă sunt oferite de către inf. Pop Maria, 74 ani, Iadăra.

Concluzii

Politețea în limba română se exprimă nu doar cu ajutorul pronumelor de politețe clasice, pe care majoritatea dintre noi le cunoaștem, ci și cu ajutorul unor forme pronominale utilizate în graiurile populare. Formele pronominale care exprimă politețe și respect sunt diferite, de la grai la grai, iar în cazul subdialectului maramureșean se regăsesc diferențe de pronunție și chiar ortografiere între zona istorică a Maramureșului și zonele de Chioar, Codru și Lăpuș.

Discrepanțe importante de menționat, care se regăsesc tot la nivelul județului Maramureș, fac referire la consoana fricativă *f*. Se întâlnește aici un fenomen de înlocuire al acesteia cu o altă consoană, dar în funcție de zonă, consoana este diferită. În zona Maramureșului voievodal, fricativa *f* este înlocuită cu consoana *s*, în timp ce în Țara Chioarului, a Codrului și a Lăpușului, aceasta este înlocuită cu consoana *h*. Datorită acestui fenomen, în satele de peste deal, precum Budești, Sârbi, Oncești, Bred ș.a, nu vom întâlni varianta de *fie* sau *fină*, acestea fiind înlocuite de variantele specifice zonei: *sie* sau *sină*. Tot așa, nici în celelalte trei subzone folclorice ale Maramureșului nu vom întâlni variantele literare ortografiate și pronunțate cu *f*, ci se vor utiliza formele specifice de: *h'ie* sau *h'ină*.

Bibliografie

- Farcaș 2009 - Farcaș Ioan-Mircea, *Fonomorfologia subdialectului maramureșean*, Nürnberg, Druckzentrum Copyland, 2009.
- Papahagi 2017 - Papahagi Tache, *Graiul și folklorul Maramureșului*, ediție îngrijită și studiu introductiv de Ioan-Mircea Farcaș, Editura Universității din București, București 2017.
- Rusu 1984 - Rusu Valeriu, *Tratat de dialectologie românească*, elaborată la Institutul culturii și educației socialiste – Institutul de cercetări etimologice și dialectologice, Editura Scrisul Românesc, Craiova 1984.